

vala pisma skorajda do srede našega stoletja: z Danilom in z Govekarjem. Vsi tisti listi kažejo živo zanimanje za mesto njenih prvih igralskih nastopov, za gledališče in za ljudi, za celo vrsto drobnih vprašanj iz zasebnega in javnega življenja. V letih med obema vojnama si je še na vso moč želela, da bi obiskala naše mesto kot gost slovenskega gledališča, da bi še enkrat stopila na deske, kjer je začela svojo pot. Ko ji to ni uspelo, je obetala, da bo prišla vsaj »inkognito«. Vendar ni prišla, ne tako ne kot gost. Ostal je samo hvaležen spomin na obeh straneh: spomin igralke na njene prve gledališke večere v tujem teatru, ki ji je postal drugi dom; in pa naš spomin na veliko češko umetnico, ki je bila nekoč naša, saj nam je dala svojo prvo igralsko mladost.

Dušan Moravec

ZAPISKI

BEAT GENERATION — MORALNI ANARHISTI

V zadnjih letih se srečujemo ne samo v Ameriki, ampak tudi drugod s pojavom, ki je pogosten zlasti pri mladih pisateljih in ki bi ga lahko imenovali krizo moralne zavesti. V raznih državah nastopa ta pojav v najrazličnejših oblikah, v Ameriki pa ga predstavlja umetnost, ali boljše vedenje mladih Amerikancev, ki so dobili ime Beat Generation ali »premagan generacija«. »Človek se mora odreči tistim vrlinam, ki so podpirale njegovo predstavo, da je on junak v zgodovini.« pravijo predstavniki te generacije; »preteklost je videti brez vsake vsebine in tudi bodočnost je zdrknila izpod kontrole posameznika.« Pravi pomen njihovega imena »premaganci« najdemo v vojaškem žargonu, kjer pomeni ta izraz vznemirjenost, razdraženost ali neugodje. Jedro in edini vir inspiracije tej generaciji je kult neposrednega občutka in elementarnih nagonov, zato je razumljivo, da »premaganci« ne zmorejo »težkih intelektualnih razgovorov«. Ker se vdajajo samo svojim trenutnim občutkom, je jasno, da so zanje ideja o napredku, etika, religija ali zakon le prazni nesmisli. Intenzivne občutke, za katere jim gre, pa dosežajo s pijačo, strupi ali seksualnim izživiljanjem. Znano je, da se ti pisatelji dosledno držijo svojih načel: živijo življenje potepuhov, vagabundov in izprijencev ter bežijo pred vztrajnim delom in blagostanjem, ki ga delo ustvarja. Niti nočejo, da bi jih kdo imenoval pisatelje; raje, kot da bi uživali priznanje, se vdajajo alkoholu, mamilom, jazzu in spolnim pretiranostim. Za primer navajam opis Williama Leeja (psevdonim), v katerem mladi pisec oprezno razčlenjuje občutke, ki jih je imel, ko je prvič vzel strup. »Morfij udari najprej v zadnje strani nog, potem v zadnji del vratu, nato pa val, ki se širi od kosti navzven, napade tudi mišičevje; občutite, da je ohlapno, in zdi se vam, da nimate več nikakršnih obrisov. Zazdi se vam, da vas nese po vodi, potem pa začutite, kakor da ležite v topli slani vodi«. Chandle Brossard pa opisuje, kako njegov junak krade nakit, vreden le nekaj dolarjev, in kako ga ujamejo. »Policaji so me torej ujeli samo enkrat in še takrat je vzelo gnusnim hijenam izredno veliko časa, da so to opravili.« »Premaganci« se nočejo spoprijeti z normalnim življenjem.

hočejo pa vseeno varnost v okviru obstoječe družbe. Svojo eksistenco iščejo v revščini, ki jo dopolnjujejo s priložnostnimi orgijami.

Razni kritiki so poskušali zgodovinsko opravičiti to nenavadno početje mladine, ki se po svojih navadah, nazorih in okusu popolnoma razlikuje od povprečnih Amerikancev. Spravljali so jih v zvezo z angleškimi »jeznimi mladeniči«, z dadaizmom in surrealizmom, za predhodnike pa so jim izbirali F. Scott Fitzgeralda, Prousta, Joycea in celo Crana in Whitmana. Res je, da Fitzgerald išče v svojih romanih svobodo in zadovoljstvo v sinkopirani muziki, alkoholizmu in lahko zasluženem denarju; toda kdo bi mogel mirno vzporejati bizarna doživetja, počutja pri uživanju alkohola in mamil, ples in ljubezen »premagancev« z brezobzirnim tekanjem za zadovoljstvom, opisanim v Fitzgeraldovih romanih kakih trideset let nazaj! Pa tudi po načinu pisanja in uporabljanje notranjega monologa jih ne moremo nepremišljeno imeti za naslednike Prousta ali Jamesa Joycea. Popolnoma zgrešeno bi bilo tudi trditi, da »premaganci« nadaljujejo delo Crana in Whitmana, ko je vendar očitno, da so vrednote, za katere sta se ta dva ogrevala, čisto drugačne. Z literarnimi gibanji »jeznih mladeničev« in z dadaizmom in surrealizmom pa jih družijo le navidezne podobnosti. »Premaganci« zanikavajo moralno buržoazne družbe, nadomeščajo pa jo z instinktom in globoko iracionalnostjo. Ali ni to skoraj isto, kar so hoteli surrealisti? »Mogoče,« pravijo pripadniki »premagane generacije«, ki jih je neki kritik zaradi tega imenoval »romantične anarhiste«. Primerjati jih z angleškimi »jeznimi mladeniči« je neumestno, saj so avtorji kot John Braine, John Waine, John Osborne ali George Scott bistveno drugačni. Podobnosti so le površinske, razlike pa so zanimive. »Premaganci« verjamejo, da se je potrebno pomešati med najnižje plasti, kot je to bilo pri Dostojevskem, kajti to je edini mogoči protest proti obstoječemu svetu. In res so šli med najnižje plasti in so postali njihov del. »Jezni mladeniči« pa s svojim gibanjem težijo stran od potepuške svobode k neki formalni ortodoksni, pri čemer se mnogim pomembnim problemom spretno izmikajo. Na drugi strani pa grede »premaganci« predaleč, ko v krizi svoje zavesti zanikajo vsako moralno vrednoto. Vendar čutimo z njimi, ki oglašajo to herezijo, več simpatije, kot pa z »jeznimi mladeniči«, ki se strahopetno oklepajo buržoazne ortodoksni.

»Premagana generacija« ima kot literarna oznaka določeno vsebino: njeni pripadniki imajo skupne cilje in enak odnos do zunanjega sveta. Čeprav ta generacija nima trdno določenega okvira, vendar lahko rečemo, da obvladuje že kakih pet let moderno ameriško literarno dejavnost in zadnja leta so knjige njenih piscev med najbolj popularnimi nasploh. K »premagancem« spadajo Jack Karouac (star 58 let) s svojima najpopularnejšima delima »*On the road*« (Na poti) in »*The Subterraneans*« (Ljudje iz podzemlja), pesnika Allen Ginsberg z delom »*Hombs*« (Rjojenje) in William Burroughs z »*The Naked Lunch*« (Nago kosilo) in nekaj manj pomembnih, kot Gregory Corsa, David Fitelson, Jones Le Roi in Lawrence Ferlinghetti, ki je tudi založnik in izdajatelj »premagane« literature. (Pred nedavnim so pričeli uporabljati celo izraz »premagani« filmi za filme, ki so jih posneli po Karouacovih romanih). Drzni Ferlinghetti se je moral pred sodiščem zagovarjati, ker izdaja nemoralne knjige (posebno zaradi Ginsbergovega »*Howls*«).

Kar zadeva »premagano« poezijo, moramo reči, da se ta poezija komaj loči od ritmične proze. To je poezija potepuštva, čutne razbrzdanosti, obože-

vanja primitivne Amerike, občutka veličine ameriškega prostora in skepse do kakršnih koli političnih ali nravnih formul. Jezik, ki ga pesniki v teh pesmih uporabljajo, je neotesana govornica najnižjih socialnih razredov. Spričo vseh teh atributov »premagane« poezije ni čudno, da je je v ZDA precej prepo-vedane.

V prozi si je »premagana generacija« pridobila več simpatij. Najbolj znana sta že omenjena romana izpod peresa Jacka Karouaca, Prvi, »Na poti«, je napisan v avtobiografski obliki in riše skupino fantov, ki so le priložnostno zaposleni; po večini se potepajo, obiskujejo divje zabave, govore o ljubezni, jazzu, bogu, rešitvi in spe, če je le mogoče, z lepimi dekleti. Če ravno nanese prilika ukradejo kak avto, toda le za zabavo; kmalu ga namreč spet pustijo obležati v kakem zanemarjenem predmestju. Nočejo se pehati za vsakim dolarjem, kot to delajo ljudje v mestih. Vir vitalnosti in moči vidijo v preprostih farmarjih in zaničevanih ljudeh iz velemest: potepuhih, prostitutkah in črnih, ki se ukvarjajo z jazzom. Drugi roman, »Ljudje iz podzemlja«, je prvemu čisto podoben. V obeh romanih igra veliko vlogo problem spolnosti. Dean Moriarty, junak romana »Na poti«, ima zveze z več dekleti hkrati, in čeprav se mu rodi več otrok, ne čuti prav nobene potrebe, da bi se za eno izmed njih odločil. Tudi črnka Mardon Fox, junakinja »Ljudi iz podzemlja«, prav tako prehaja od enega člana družine k drugemu, ne da bi pisatelj pri tem obsojal njeno menjavanje partnerjev. Dovolj je, da ima človek do nekoga simpatije in to že opraviči spolno razmerje. Ali naj to še imenujemo pozitivno? Ne samo to, tudi drugače je »premagana generacija« pokazala nekaj čudnih vrlin. »Premaganci« se ne bojujejo za boljše socialne pogoje, kot so to delali socialni pisatelji v tridesetih letih; oni sovražijo civilizacijo, obožujejo pa primitivno zaostalost in instinkte. Pri tem je najbolj značilen njihov nazadnjaški odnos do črncev, ki jih poznajo le kot sužnje neobrzdanih elementarnih čustvovanj: s tem so zabredli tja, kamor so črnce postavljali predsodki preteklosti, ki so se jih črnici danes vsaj deloma ubranili.

Ce hočemo kritično oceniti pomen in vlogo »premagane generacije«, moramo priznati, da je zanimiva le z določenega vidika. Skušala je najti nov smisel življenja med dvema nasprotjema: mirom in srečo, ki ju obljubljuje ameriški demokrati in liberalci, in strahotami atomske bombe. Pri tem je hotela s spontanostjo in elementarnimi nagoni odkriti globljo sliko resničnosti, zašla pa je v najboljšem primeru le v psihološki naturalizem in nič več. Stil pisanja »Premagane generacije« je lahkoten, sproščen in živ. Preveč čutimo, da pisatelj napiše vse, kar mu ravno pride na misel; ta govornica je včasih neartikulirana in nas spominja na jazz. Seveda pri taki nekontrolirani govornici ne moremo iskati sintaktičnih govornih tvorb in lahko razumemo, da pisatelj namenoma uporablja tak stil, da bi vidno pokazal odpor proti konvencionalnemu in logičnemu izražanju. V pariški reviji »Les lettres nouvelles« je Jack Karouac v letošnji junijski številki očrtal glavne značilnosti, ki jih mora dober »premagani« stil vsebovati: opozarja na dojetje časa, na plastično kompozicijsko in vizualno stran pisanja, na notranji monolog, — predvsem pa naj bo vsemu osnovna spontana ustvarjalnost.

Priznati moramo, da se ta generacija ni povzpela do posebno velikih stvaritev, pa čeprav je njena popularnost hitro naraščala: iz San Francisca se je bliskovito razširila v Los Angeles in od tod v New York. Pri javnih branjih

»premagane« poezije v State College Poetry Centre v San Franciscu se še vedno zbirajo množice poslušalcev. Kenneth Rexroth, starejši pripadnik »premagane generacije«, piše: »Veličastno je videti in slišati, kako več kot tri sto ljudi ploska, se gnete in vzklika, kot je to vedno, kadar Allen Ginsberg bere svoja dela.« Nekje drugje pa prav ta pisec sodi treznejše: »Nemogoče je, da bi še dalje trdili, ponosen sem, da sem ničvrednejši (to pravijo »premaganci« o sebi), ne da bi pri tem zrušili vrednote civiliziranega sveta. Ta generacija ne more več tako nadaljevati in neizogibno je, da bo končni rezultat obup ali brodolom...«

Angleški filozof Bertrand Russel je že davno napovedal nastop moralnega hedonizma spričo rastoče atomske nevarnosti. Lahko celo rečemo, da je ta vrsta literature bila v določenih okoliščinah zgodovinska nujnost, čeprav vemo, da bi bil protest »premagancev« pomembnejši, če bi ga izrazili v neki moralni obliki, če bi iskali to, kar ljudi v tej notranji krizi združuje, ne pa kar jih ločuje! In če sežemo po dolgotrajni polemiki med dvema »premagancema« in N. Podhoretzom v »Partisan Review«, lahko sicer sprejmemo njuno opravičilo, češ da je »premagana« literatura prinesla koristen sunek proti lenobi in neplodnosti povojne ameriške literature, ne moremo pa se strinjati, da je »premagana generacija« pokazala pravo pot iz nakazane krize sodobne moralne zavesti.

Ljudmila Šemrl

MED KNJIGAMI

DVE KNJIGI DANILA LOKARJA

I.

Naslov druge Lokarjeve novelistične zbirke* napoveduje enotno erotično tematiko, atributivno pojasnilo pa celo erotiko posebne vrste, ki naj bi v njej dobrodušna ironija prevladovala nad patetičnim sentimentom. Ob teh indicijah in po odličnih novelah v knjigi *Sodni dan na vasi* je torej človek pričakoval, da se bo tokrat srečal z novo pisateljevo podobo in novo življenjsko specifikom. Ti obeti pa se niso uresničili, zakaj pričujoče novele opozarjajo na dva nesrečna nesporazuma, ki sta navsezadnje odločila tudi o njihovi umetniški ceni.

Osnovni nesporazum je vsekakor že med ambicijo v naslovu in med dejanskim gradivom v knjigi. Naslov jasno razodeva pisateljevo težnjo, da bi uveljavil eros kot poglavitno življenjsko gibalno in zapletel novele okrog ljubezenske igre: da bi torej erotika odločilno prevladovala nad vsemi drugimi življenjskimi pojavi. Vseeno je, ali je pisateljev odnos do erotike zaneseno strasten ali blagohotno ironičen; eros ostane elementarno, usodno človekovo doživetje in njegove prístnosti ne more nadomestiti nikakršen suro-

* Danilo Lokar: *Hudomušni Eros*. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1960.